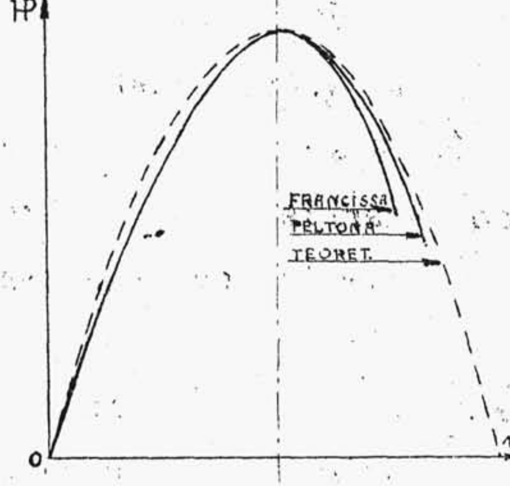

§ 31. TEORJA REGULACJI.

Gdybyśmy chcieli wykreślić krzywe praktyczne HP, n , to nie moglibyśmy znaleźć dla nich żadnego równania matematycznego. Wyjść więc musimy z założenia, że funkcja HP, n jest parabolą; przez to nie popełnimy zbyt wielkiego błędu, gdyż jakąkolwiek byłaby ta krzywa, to w otoczeniu punktu $n_{opt.}$ możemy przyjąć, że tem wierzchołek jest odcinkiem paraboli.

Celem regulacji, jest utrzymać stałą ilość obrotów, czyli odchylenia od $n_{opt.}$ winny być niewielkie; z tego powodu możemy przyjąć powyższą zależność za paraboliczną, czego i nadal będziemy się trzymać.

Wiemy że moment, który daje turbina, pomnożony przez szybkość kątową, daje moc, a więc

$$\frac{M.\omega}{75} = HP \, ,$$

szybkość kątową możemy wyrazić zapomocą n , a więc zależność momentu od n winna się przedstawiać jako prosta /rys. 92/.

To n, które odpowiada najlepszym warunkom pracy określimy jako n_n , podobnie M_n i HP_n. Widzimy z

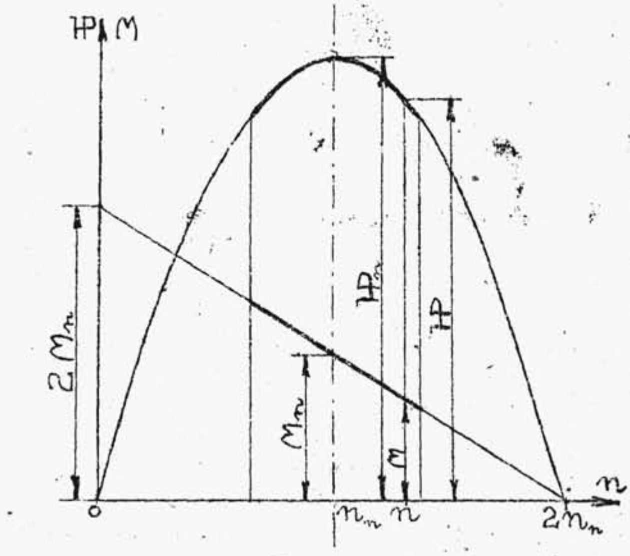

Rys. 92.

rys. 92, że gdy $M = 0$ otrzymujemy $n = 2n_n$ gdy zaś turbina pracuje na moment M, to ilość obrotów jest n i moc HP. Dla każdego otwarcia łopatek będziemy mieli podobną zależność.

Drugie założenie czynimy, mianowicie że wierzchołki parabol znajdują się stale na tem samem n_n co rzeczywiście dla kół Peltona jest zgodne z prawdą, dla turbin Francisa jednak tak zupełnie nie jest. Przeważa tu zależność tego rodzaju, że

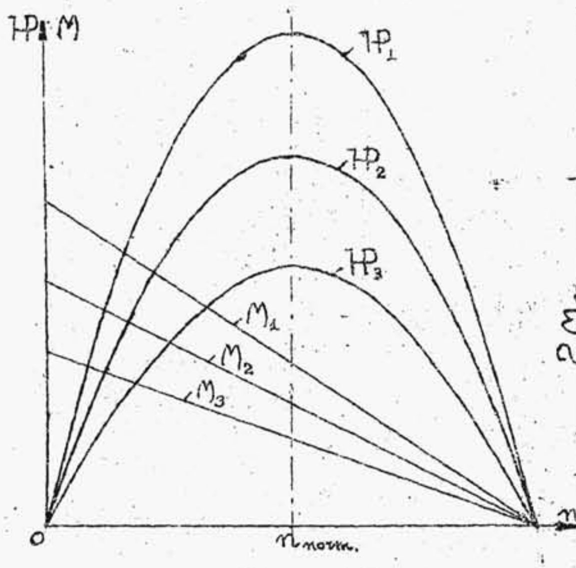

Rys. 93.

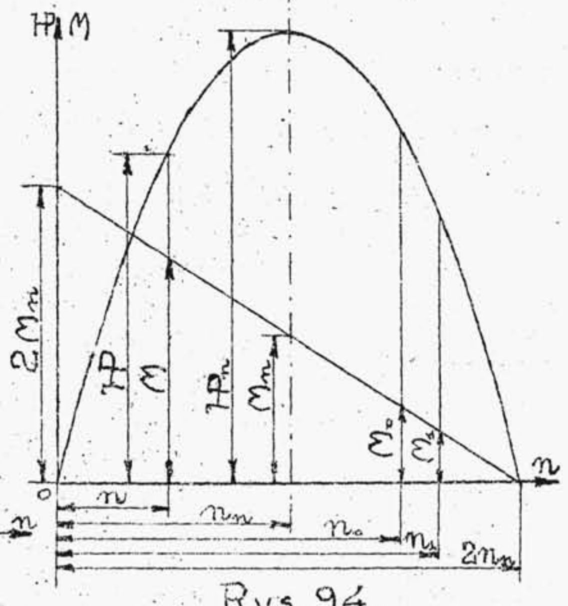

Rys. 94.

im większy otwór tem wyższe n_n otrzymuje się, odpowiadające najlepszej sprawności. Dla uproszczenia jednak przyjmujemy, że $n_{opt.}$ jest stałe /rys.93/.

Z rysunku powyższego możemy sobie wypisać kilka zależności.

Jeżeli turbina pracuje przy jakimkolwiek M, to możemy je wyrazić zapomocą $M_{opt.}$ i n, mianowicie

$$/1/ \quad \frac{M}{M_n} = \frac{2n_n - n}{n_n}.$$

Jest to wzór, którym w dalszym ciągu będziemy się często posługiwać. Z niego możemy wyliczyć albo M:

$$M = \left(2 - \frac{n}{n_n}\right) M_n$$

albo n:

$$n = \left(2 - \frac{M}{M_n}\right) n_n \quad /2/$$

Z tych wzorów z łatwością wyliczyć możemy, do jakich obrotów turbina dojdzie sama, znając moment oporu lub odwrotnie.

Mając dwa stany równowagi: M_o, z odpowiadającem n_o oraz M_1, z odpowiadającem mu n_1, możemy wypisać równanie 3, posiłkując się rys. 94 /str,190/.

$$\frac{n_1 - n_o}{M_o - M_1} = \frac{n_n}{M_n} \quad /3/$$

lub inaczej

$$n_1 - n_0 = (2n_m - n_0)\cdot\frac{M_0 - M_1}{M_0} \quad /3^a/$$

Z równania tego wyliczyć możemy różnicę obrotów Δn, która zajdzie przez wprowadzenie różnicy momentu oporu ΔM, mianowicie:

$$\frac{\Delta n}{\Delta M} = \frac{n_m}{M_m}, \quad \text{lub} \quad \Delta n = (2n_m - n_0)\frac{\Delta M}{M_0}.$$

Jeżeli chodzi o moc, to

$$HP = M_n\left(2n - \frac{n^2}{n_n}\right)\cdot\frac{\pi}{30.75} \quad /4/$$

albo

$$HP = \left[2\frac{n}{n_n} - \left(\frac{n}{n_n}\right)^2\right] HP_n \quad /5/$$

Ponieważ w dalszym ciągu będzie nam chodziło o wartości, otrzymane także przy maksymalnym otwarciu łopatek, przeto dla odróżnienia określać je będziemy we wzorach w ten sposób, że odpowiednie oznaczenia brać będziemy w obwódkę, mianowicie:

$$HP, M, M_n, M_0, M_1,$$

przyczem wzory powyższe pozostaną bez zmiany.

Samoregulowanie się turbiny oznacza to, że dostosowuje ona swój moment obrotowy do momentu oporowego, przez zmianę ilości obrotów. Jeżeli mamy ilość obrotów turbiny n, to możemy obliczyć dla każdego innego momentu, do którego się turbina dostosuje, odpowiadającą mu ilość obrotów /wzór 2/. Weźmy przykład:

Przypuśćmy, że mamy turbinę zbudowaną na $HP = 1000$ K.M., przy $n_n = 200$ obr/min. A więc tu moc należałoby oznaczyć (HP). Moment obrotowy wyniesie

$$(M_n) = 72{,}000 \cdot \frac{1000}{200} = 5 \cdot 72{,}000 \text{ kg.cm.}$$

Przypuśćmy następnie, że turbina ta w danym czasie pokonywała moment mniejszy, naprzykład: $M_o = \frac{800}{200} \cdot 72000 = 4 \cdot 72{,}000$ kg.cm. Jeżeli teraz momentalnie zmniejszymy moment oporowy M_o do $M_1 = 2 \cdot 72{,}000$ kg.cm, to w tym momencie wprowadzamy nie zrównoważony moment $\Delta M = 2 \cdot 72{,}000$, który będzie przyśpieszał bieg turbiny, i kiedyś dojdziemy do takiego n, przy którem $\Delta M = 0$, i cały moment obrotowy turbiny będzie pokonywał moment oporowy. To n możemy sobie z łatwością obliczyć: $\frac{\Delta n}{\Delta M} = \frac{n_n}{M_o}$,

stąd widać, że

$$\Delta n = \frac{n_n}{M_o} \Delta M = \frac{200 \cdot 2 \cdot 72{,}000}{4 \cdot 72{,}000} = 100 \text{ obr/min.},$$

a więc nowe $n_1 = n_o + \Delta n = 200 + 100 = 300$ obr/min.

Sposób obliczenia nie zmieniłby się wcale, gdybyśmy mieli na początku inną ilość obrotów n_o, a nie n_m, to znaczy, gdyby turb. pokonywując moment oporowy M_o nie pracowała przy swej najlepszej n_m. Przypuśćmy że $n_o = 205$ oraz że $M_o = 4.72{,}000$ kg. cm. Zmieniamy teraz M_o na $M_1 = 2.72{,}000$

A więc

$$\frac{\Delta n}{\Delta M} = \frac{2n_m - n_o}{M_o}$$

stąd

$$\Delta n = \frac{2.200 - 205}{4} \cdot 2 = \frac{195}{2} = 97{,}5 \text{ obr/min.}$$

czyli, że nowy stan równowagi osiągnęlibyśmy przy

$$n_1 = 205 + 97{,}5 = 302{,}5 \text{ obr/min.}$$

Z chwilą, gdy obroty turbiny dojdą do tej ilości obrotów, jej moment obrotowy zostanie zrównoważony momentem oporowym. Dla nas ważnem jest wiedzieć, jak to dostosowanie odbywa się w czasie, oczywiście będzie to zależało od bezwładności mas.

Przypuśćmy, że znany jest nam stan turbiny w chwili $t = 0$. Pracuje ona przeciw momentowi oporowemu M_o i w owej chwili zachodzi równowaga. A więc stan turbiny charakteryzuje: $t = 0$, $n = n_o$ i $M = M_o$. Następnie, w owej chwili, zmieniamy moment oporu, naprzykład zmniejszamy go do M_1. Wprowadzamy zatem niezrównoważony moment $M_o - M_1$, który będzie przyśpieszał turbinę tak długo, aż się sam zredukuje do 0. Weźmy więc chwilę o t sek. późniejszą od $t=0$, to przez ten czas nastąpiło przyśpieszenie turbiny, oraz nastąpiło zmniejszenie się ΔM, i nowy moment wynosił M, zaś obroty n. W tej chwili mamy niezrównoważony moment

$$\Delta M = M - M_1.$$

Na zasadzie rys. 95 możemy napisać:

$$\frac{\Delta M}{\Delta n} = \frac{M_n}{n_n}, \text{ a więc } \Delta M = \frac{M_n}{n_n} \cdot \Delta n = \frac{M_n}{n_n}(n_1 - n).$$

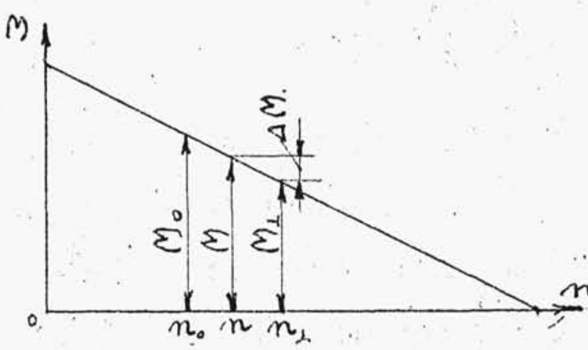

Rys. 95.

Pod wpływem tego momentu niezrównoważonego, turbina będzie przyśpieszać biegu.

Jak wiadomo:

$$\frac{d\omega}{dt} = \frac{\Delta M}{J} = \frac{M}{n_n}(n_1 - n)\cdot\frac{1}{J},$$

co możemy zamienić na n, mianowicie: $\omega = \frac{\pi . n}{30}$, a wówczas

$$\frac{dn}{dt} = \frac{30}{\pi} \cdot \frac{M_n}{n_n J} \cdot (n_I - n).$$

Zależność tę między n i t możemy scałkować i wówczas otrzymamy:

$$dt = \frac{\pi}{30} \cdot \frac{n_n}{M_n} \cdot J \cdot \frac{dn}{n_1 - n},$$

więc

$$t = -\frac{\pi}{30} \cdot \frac{n_n}{M_n} \cdot J . \ln(n_1 - n) + C .$$

Pozostaje wyznaczyć stałą całkowania. W chwili $t=0$, $n=n_0$, a więc

$$0 = -\frac{\pi}{30} \cdot \frac{n_n}{M_n} \cdot J . \ln(n_1 - n_0) + C ,$$

stąd

$$C = \frac{\pi}{30} \cdot \frac{n_n}{M_n} \cdot J \cdot \ln(n_1 - n_0) ;$$

Wobec czego

$$t = \frac{\pi}{30} \cdot \frac{n_n}{M_n} \cdot J . \ln \frac{n_1 - n_0}{n_1 - n} .$$

Z powyższego równania widzimy, że do $n = n_1$ turbina dojdzie w czasie $t = \infty$. Leży to już w naturze rzeczy, gdyż gdy n się powiększa, ΔM maleje, musi więc nastąpić taka chwila, że ΔM jest już tak małe, że nie może popchnąć turbiny do ostatecznego stanu.

Równanie to możemy napisać inaczej jeszcze:

$$\ln \frac{n_1 - n_0}{n_1 - n} = \frac{30}{\pi} \cdot \frac{M_n}{n_n} \cdot \frac{1}{J} \cdot t ,$$

albo:

$$\frac{n_1 - n_0}{n_1 - n} = e^{\frac{30}{\pi} \cdot \frac{M_n}{n_n} \cdot \frac{1}{J} \cdot t}$$

albo :

$$n_1 - n_0 = (n_1 - n) . e^{\frac{30}{\pi} \cdot \frac{M_m}{n_m} \cdot \frac{1}{J} t} .$$

Ostatecznie:

$$n = n_1 - \frac{n_1 - n_0}{e^{\frac{30}{\pi} \cdot \frac{M_m}{n_m} \cdot \frac{1}{J} \cdot t}} .$$

Z tego widać, że n przechodzi w n_1 po upływie nieskończ.długiego czasu. Krzywa, przedstawiająca to równanie, przy pewnych cyfrowych wartościach, będzie jak na rys. 96, przyczem się okaże, że im większe jest J, tem niższa będzie ta krzywa, i tem wolniej n będzie dążyć do n_1.

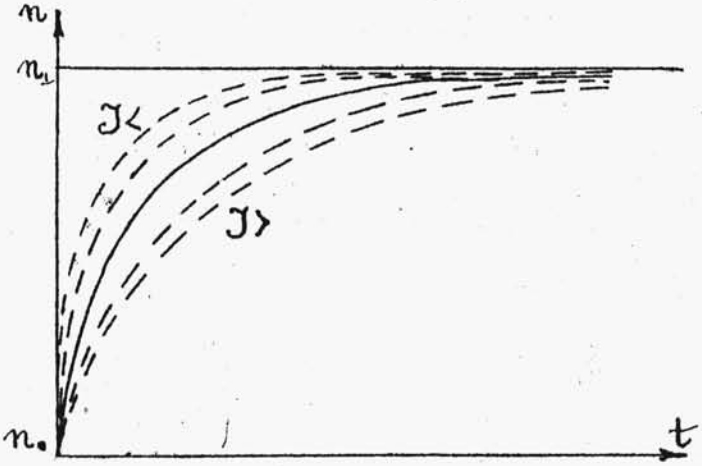

Rys. 96.

Gdybyśmy rozpatrzyli i wykreślili tą krzywą dla jakichś liczbowych wartości, wówczas okazałoby się, że początki tych krzywych z powodzeniem mogą być zastąpione prostemi, na dość znacznej długości, to znaczy, że w pierwszej chwili po odciążeniu, turbina tak się będzie przyśpieszać, jakgdyby ΔM było niezmienne. I ta okoliczność jest dla nas bardzo ważną, gdyż da nam możność w zadaniach, które będziemy rozwiązywali, zastąpić wzór skomplikowany na n, wzorem o wiele prostszym, głoszącym, że ΔM pozostaje stałe.

W całej teorji regulacji mamy prawo tak zrobić, gdyż do-regulowanie się turbiny samej do momentu, będzie trwało ułamek sekundy, a mianowicie podczas t.zw. straconych czasów w których regulacja zewnętrzna nie zdąży jeszcze wpłynąć na zregulowanie ilości obrotów. Przyczyna tego zjawiska leży w tem, że wszelkie dźwignie, należące do regulatora, posiadają luzy, które powodują stratę czasu, a tem samem opóźnienie ich działania.

Zakładając więc, że ΔM nie jest zależne wcale od prędkości n, możemy napisać:

$$\frac{d\omega}{dt} = \frac{\Delta M}{J},$$

lecz to ΔM pozostawiamy obecnie stałe. Zamieniając teraz ω na n otrzymamy:

$$\frac{dn}{dt} = \frac{30}{\pi} \cdot \frac{\Delta M}{J},$$

skąd, po scałkowaniu:

$$n = n_o + \frac{30}{\pi} \cdot \frac{1}{J} \cdot \Delta M . t,$$

doregulowanie się turbiny nastąpi więc w czasie:

$$t = \frac{n_1 - n_o}{30 \Delta M} \pi J.$$

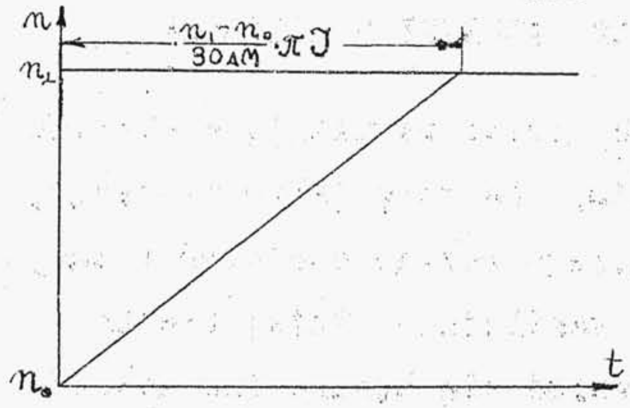

Rys. 97.

Wykreślnie wzór ten przedstawi się, jak na rys. 97.

Jasnem jest, że prostej, przedstawiającej nam powyższą zależność, nie będziemy używali na całej długości, lecz tylko w najbliższej okolicy n_0.

J przedstawia nam moment bezwładności, względem osi turbiny. Jeśli zaś ona pędzi cały układ maszyn, to trzeba ich momenty bezwładności zredukować do osi turbiny, a więc jeśli jakaś część posiada moment J' oraz ilość obrotów n', to na osi turbiny otrzymamy:

$$J = J' \cdot \left(\frac{n}{n'}\right)^2.$$

Moment bezwładności jakiegokolwiek ciała, obracającego się, możemy zastąpić przez równoważny pierścień, jak to wskazuje rys. 98, o średnicy średniej D według wzoru:

$$J = \frac{WD^2}{4g}.$$

Zazwyczaj firmy, wytwarzające maszyny, lub ich części, podają dla nich wartość WD^2.